

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

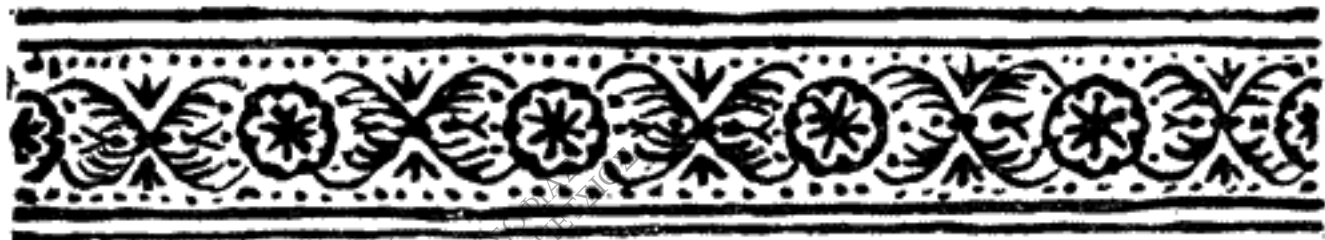
ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1942

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 — ΣΤΑΔΙΟΥ — 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΡΟΡΙΤΗΣ*

1878 - 1931

Υπάρχουν σήμερα αναγνώστες του έργου του Παρορίτη; Πολύ αμφιβάλλω. Θα έχει στο μέλλον; Νομίζω πως μπορεί κανένας με πεποίθηση να απαντήσει « όχι ». Τά βιβλία του είναι νεκρά. Τώρα πού, πριν γράψω αυτή τη μελέτη, τά ξαναδιάβασα όλα, παλμό, κι' αυτόν αδύναμο, δέν μου μεταδώσανε παρά ελάχιστα διηγήματά του. "Ο,τι άλλο έγραψε, και προπάντων τά μυθιστορήματά του, διοχετεύουν μόνο μια πολύ βαραιά πλήξη. "Ολοι οι ήρωές τους είναι όντα έντελώς μονοκόμματα και φωτισμένα μονόπλευρα, πού όπακοϋνε τυφλά στή θέληση του κατασκευαστή τους και πού ποτέ δέν ξεφεύγουν από την έξουσία του, όπως όλα τά πρόσωπα με ζωή πού συχνά επιβάλλονται αυτά στο δημιουργό τους. Στίς σελίδες τους δέν προβάλλει παρά μία δράση άθαιρετη, καθορισμένη από πριν για να υπηρετήσει μία ιδεολογία, φτιαχτή κι' άπίθανη, μά πού σύγχρονα δέν παρουσιάζει και τίποτε τό άπρόοπτο, γιατί ό μηχανισμός της σκέψης και της τεχντροπίας του Παρορίτη είναι πάντοτε ό ίδιος, άκολουθει μία στερεότυπη συνταγή, σε όλες τίς σελίδες δέν σταματά κανένας σχεδόν ποτέ σε μία έκφραση, σε μία εικόνα κάπως ξεχωριστές. Η φράση του Παρορίτη είναι κανονική, στρωτή, δέν ένοχλεί, γιατί άποφεύγει τίς χτυπητές άκαλαισθησίες, αλλά ποτέ δέν τή διαπερνά κανένα σπινθήρισμα, καμιά άνάταση. Τό ύφος του Παρορίτη είναι άπρόσωπο.

Όστόσο ό Παρορίτης δέν μπορεί ν' άγνοηθεί μέσα σε μία μελέτη πού άποβλέπει να έξετάσει κάθε συμβολή στην έξέλιξη του νεοελληνικού διηγήματος και μυθιστορήματος. Στην εποχή του έπαιξε ένα ρόλο, απέκτησε φήμη. "Ολη ή συντροφιά του « Νουμά », πού, καθώς ήταν συνενωμένη γύρω από τον κοινό γλωσσικό άγώνα, είχε, σε φυσική συνέπεια της μαχητικότητάς της, την τάση, την ουσιαστικά

όλέθρια γιατί έμπόδιζε τον άυστηρό έλεγχο και τό φανέρωμα των αδυναμιών, να όπερτιμά τους συνεργάτες της, του άναγνώρισε αξία, συχνά τον θαύμασε και για τίς άρετές πού δέν έχει, για τό σφιχτό δέσιμο της πλοκής του, για την ίκανότητά του να έμφυσά ζωή στα πρόσωπά του, τον θεώρησε εισηγητή του κοινωνικού μυθιστορήματος στην Ελλάδα. Μόνον ή τελευταία αυτή κρίση είναι όπωσδήποτε όρθή.

Ό Παρορίτης άνοιξε στην εποχή του νέους δρόμους, και γι' αυτό έχει δικαίωμα να μη λησμονηθεί έντελώς. Κι' ό ίδιος, κι' όταν παραδεχότανε ότι τά έργα του έχουν κάποιες έλλείψεις, — έγραψε κάποτε σε μία άπάντησή του σε μία κριτική του Ξενόπουλου: « Έχω την ιδέα πως κι' από τά δικά σας κι' από τά δικά μου κι' από τή δουλιά όλωνών μας πολύ λίγα πράγματα θα έπιζήσουν, μπορεί και τίποτε », — αισθανότανε πάντα άπειρη ζωηρότατη περηφάνεια για την πρωτοτυπία, για την όφελιμότητα, όπως πίστευε, των βιβλίων του. Είχε την πεποίθηση πως ή παραγωγή του από την άποψη αυτή ήταν σημαντικώτατη. Πολλές φορές τό τονίζει στα άρθρα του, και στα μυθιστορήματά του, όπου συχνά προβάλλει τον έαυτό του, μονοκόμματο κι' αυτόν, γιατί ούτε τον έαυτό του κατόρθωσε ν' αναλύσει, τον παρουσιάζει πάντα σαν πρωτοπόρο συγγραφέα. « Ό Άνδρέας (τό κύριο πρόσωπο στο μυθιστόρημα *Οι Δυο Δρόμοι*) δούλευε σε μία γή παρθένα. Αυτός είτανε ό εισηγητής του κοινωνικού ρομάντσου στον τόπο του. Μπροστά του δέν έστηκε καμιά φιλολογική παράδοση για να πατήση άπάνω της και να στηριχτή. Ζούσε σ' έναν κόσμο καινούριο, όπου έπρεπε όλα να τά δημιουργήση αυτός από την άρχή. Οι άλλοι βαδίζανε σ' ένα δρόμο εύκολο και χιλιοπατημένο. Αυτός άνοιγε δρόμο, πάλαιβε να δαμάση ένα ύλικό σκληρό, άκατέργαστο, να όποτάξη, να ρυθμίση, να όργανώσει, να δώσει μορφή στο χάος. Τό έργο του ήταν κοσμογονικό. Οι κριτικοί της ρουτίνας τον χτυπούσανε λυσσασμένα, μά αυτός τραβούσε τό δρόμο του.

(*) Από τό άνέκδοτο βιβλίο « Νεοέλληνες Μυθιστοριογράφοι και Διηγηματογράφοι » και από τό κεφάλαιο « Προγραμματική Λογοτεχνία ».

Κάθε καινούργιο του βιβλίο έδινε άφορμή σε μιά καινούργια, λυσσασμένη, οργανωμένη επίθεση. Άμάθεια, πρόληψη, προσωπική εμπάθεια, όλα δίνανε τὰ χέρια για να τόν χτυπήσουνε καλύτερα. Γι' αυτό και μέσα στο φιλολογικό κόσμο δεν είχε συμπάθειες. Έτσι μπόρεσε να διατηρήσει όλη την ανεξαρτησία των ιδεών του και να μην κατέβη σε κανένος είδους συμβιβασμό με κανένα. Βέβαια, ο Παρορίτης δεν ήταν τόσο μόνος, όσο του άρέσει να πιστεύει. Κι' άλλοι, και προπάντων ο Κ. Θεοτόκης, πολύ καλλιτεχνικώτερα απ' αυτόν, ζήτησαν σύγχρονα μαζί του να φωτίσουν τὰ κοινωνικά προβλήματα, ενδιαφέρθηκαν για τόν πόνο και τὰ αίτήματα τὰ άκόμα ύποσυνείδητα των άδικημένων, άλλ' είναι αναντίρρητο ότι για πολύν καιρό, έκτος από τόν έαυτό του και τη συντροφιά του «Νουμά», σχεδόν όλοι όσοι ασχολούνταν με τη λογοτεχνία, είτε χτυπώντας την ιδεολογία του, είτε εκφράζοντας τη συμπάθειά τους γι' αυτήν, τόν τοποθετούσαν σε μιά άρκετά ψηλή θέση. Μόνο όταν άρχισε να έμφανίζεται ή νεώτερη γενιά των συγγραφέων, που είχε πολύ περισσότερο από την προηγούμενή της ανεπτυγμένο, καλλιεργημένο και έκλεπτυσμένο τó αισθητικό κριτήριο, που είχε πολύ βαθύτερα εισδύσει στο νόημα της Τέχνης, άρχισαν να διατυπώνονται σοβαρές αντιρρήσεις για τη λογοτεχνική αξία του έργου του. Σε μιά έρευνα που άνοιξε ή έφημερίδα «Έθνος» γύρω από έναν ισχυρισμό του Δ. Ταγκόπουλου, ότι ο Παρορίτης κι' ο Ξενόπουλος είναι οι πρωτεργάτες του νεοελληνικού μυθιστορήματος, διάφοροι νέοι άπαντήσανε με παρόμοιες έπιγραμματικές φράσεις: «Ο Παρορίτης δεν είναι ούτε μάλτρ ούτε μέτριος» (Χρηστίδης). «Οι νέοι δεν μπορούν να μιμηθούν τόν Παρορίτη γιατί είναι άμίμητος» (Παπαδήμας). «Χρησιμώτατο παράδειγμα προς άποφυγήν» (Ίσαντρος Άρης). «Οι νέοι δεν διαβάζουν θέματα» (Πέτρος Χάρης).

Είναι επίσης αναντίρρητο ότι, ανεξάρτητα με τó τί πραγματοποίησε, με τó αν μπόρεσε να προβάλλει τις συλλήψεις του στην περιοχή της Τέχνης, οι προθέσεις του ήταν πάντοτε άριστες. Είλικρινά και ζωηρότατα επιθύμησε να δώσει ανάταση στο νεοελληνικό διήγημα και μυθιστόρημα, που τὰ είχε βρει, έκτος από λίγες εξαιρέσεις, περιορισμένα μέσα στο στενό πλαίσιο της έπιφανειακής γραφικής ήθογραφίας, να έμφυσησει μέσα τους έναν έντονο ανθρωπιστικό παλμό, να εργασθεί μέσω της παραγωγής του για τήν απολύτρωση των άδικημένων. Σύγχρονα, όσο θερμή κι' αν ήταν ή επαναστατική του διάθεση, ούδέποτε παραδέχτηκε ότι ο σκοπός αγιάζει τὰ μέσα, ότι, για να έπισπεύσει κανέναν τόν έρχομό ενός καλύτερου Άδριο, έχει τó δικαίωμα να μεταχειριστεί τη βία, τó έγκλημα και τήν ά-

τιμία. Ήταν άπόλυτα τίμιος ιδεολόγος. Στο μυθιστόρημά του *Οι Δύο Αρόμοι*, που, καθώς σωστά τó χαρακτήρισε ο Φώτος Πολίτης, δεν είναι έργο Τέχνης, —δπως θα τó αναλύσω άργότερα, είναι ένα έντελώς φτιαχτό, ψεύτικο κι' άκαλαίσθητο κατασκευάσμα, —άλλ' είναι μιά καλή πράξη, δείχνει καθαρά τήν άποστροφή του για τή βίαιη άνατροπή που θα επιφέρει μοιραία επικίνδυνες διαταραχές και ίσως και θλιβερότατες καταστροφές. Ήθελε οι μάζες, πριν κατακτήσουν τήν έξουσία, να είναι σε θέση να μη τήν καταχραστούν, να είναι διαφωτισμένες, ήθελε ο καθένας να έχει συνειδητοποιήσει ότι μιά δίκαιη κοινωνική οργάνωση δεν άποβλέπει ν' άπαλλάξει κανέναν από τήν ύποχρέωσή του να εργαστεί με όλες του τις δυνάμεις και όλες του τις ικανότητες, επιδιώκει, άφου καθιερώσει για όλους βιώσιμες συνθήκες ζωής, άφου καταργηθεί ή έκμετάλλευση, να εργάζονται όλοι έντατικά για τήν κοινή ωφέλεια. Όσοι θεωρούσαν ότι εκείνο που έπείγει κ' έχει πρωταρχική σημασία, είναι να επιβληθεί με όποιοδήποτε τρόπο ένα νέο δικαιότερο κοινωνικό καθεστώς, κι' ότι όλα τ' άλλα ζητήματα θα κανονισθούν ύστερα, οι φανατικοί άριστοί, του έπιτέθηκαν συχνά με δριμύτητα για τή μετριότητα του, που τήν εύρισκαν όχι όρθόδοξη, και βαθιά τόν πλήγωναν. Συχνά εκφράσθηκε με πολλή πικρία για τήν τακτική τους αυτή: «Στο κομμουνιστικό κόμμα βασιλεύει τóση στενοκεφαλιά, ώστε, πράγμα άπίστευτο, ένας σοσιαλιστής τεχνίτης σήμερα στην Έλλάδα χτυπιέται περισσότερο από τó κομμουνιστικό κόμμα, εν όνόματι δήθεν της κομμουνιστικής όρθοδοξίας, παρά από τούς άστους δημοσιογράφους.»

Και στο γλωσσικό άγώνα υπήρξε άπόλυτα τίμιος. Δεν δεχότανε κανένα συμβιβασμό, καμιά ύποχώρηση. Φυσικά, σήμερα έχουμε άντιληφθεί ότι δεν μπορεί ν' άγνοηθεί μιά όλόκληρη περίοδος, ότι ή καθαρεύουσα, μιά που επικράτησε, μοιραία επηρέασε τήν εξέλιξη της γλώσσας μας, ότι ή δημοτική, άφου δεν καλλιεργήθηκε από τήν άρχή συστηματικά σε όλες τις περιοχές του λόγου, δεν μπορούσε παρά να μείνει φτωχή κι' ανεπαρκής, κι' ότι αναγκαστικά θα πλουτιστεί και με στοιχεία της καθαρεύουσας, αλλά στή μαχητική περίοδο του δημοτικισμού δεν ήταν δυνατό ούτε σωστό να γεννηθούν πλατιά τέτοιες σκέψεις. Για να υπερικήσει ο δημοτικισμός τήν άφάνεια και τήν περιφρόνηση που τόν περιέβαλλε, έπρεπε στην άρχή να υπηρετηθεί από πολλούς ανθρώπους άδιάλλακτους, που να πιστεύουν πεισματικά στις δυνατότητές του, που να άπορρίπτουν τὰ στοιχεία που άπειλούσαν να επιφέρουν άμέσως από τήν άρχή άναρχία στή γλώσσα. Ο Παρορίτης, που όλη ή διανοητικότητα του ήταν έντελώς μονοκόμματη, που

δὲν εἶχε καθόλου ἐκλεπτυσμένες αἰσθητικές ἀπαιτήσεις καὶ συνεπῶς δὲν ἦταν σὲ θέση οὔτε νὰ ὑποπτευθεῖ τις ἀνεπάρκειες τοῦ νέου γλωσσικοῦ ὄργανου, πίστεψε, καί, μιά πού πίστεψε, ἀφοσιώθηκε ὀλοκληρωτικά στὴν πίστη του. Ὁ Παρορίτης ἄνθρωπος, ὅπως ὀρθῶς τὸ παρατηρεῖ ὁ κ. Ξενόπουλος, ἦταν ἀνώτερος ἀπὸ τὸ συγγραφέα. Ὁ συγγραφέας εἶχε ἕνα μικρό, πολὺ μικρὸ ταλέντο, πού θὰ ἐπαρκούσε ἴσως-ἴσως γιὰ νὰ γράψει μερικά καλούτσικα κοινὰ διηγηματάκια. Θέλησε νὰ ξεπεράσει τις δυνάμεις του· τὸ ἐγχείρημα εἶνε συνήθως πέρα πολὺ ἐπικίνδυνο, καὶ συχνά κι' ὀλέθριο, ἀλλ' εἰδικά αὐτὸν δὲν τὸν ἔβλαψε. Εἰδικά αὐτὸν δὲν τὸν ἀδίκησαν καὶ οἱ ὑπερβολικοὶ ἔπαινοι τῆς συντροφιάς του. Δὲν τὸν ἔβλαψε οὔτε ἡ πεποίθηση πού εἶχε διαμορφώσει, ὅτι κάθε ἐπιφύλαξη πού ἐκφραζότανε γιὰ τις λογοτεχνικές ἀρετές τοῦ ἔργου του, κάθε ἀρνηση τῆς ἀξίας του, δὲν ἐκπῆγαζαν ποτέ ἀπὸ μιὰ σωστὴ ἐκτίμηση τοῦ ταλέντου του, ὑπαγορεύονταν μόνο ἀπὸ συντηρητικές ἀντιδράσεις. Ὅσοις τὸν κατακρίνανε, τοὺς θεωροῦσε ὄλους καθυστερημένους, δειλοὺς, ὠραιοπαθεῖς, ρουτινιέρηδες, δούλους τοῦ κοινου, πίστευε ὅτι μόνον ἀπὸ προκατάληψη τὸν κατηγοροῦσαν ὅτι παράβλεπε τὸ νόημα τῆς Τέχνης. Δὲ συνειδητοποίησε ποτέ τις τεράστιες ἑλλείψεις καὶ τις ἀδυναμίες του, ἀλλ' ἂν εἶχαν γεννηθεῖ μέσα του ἀμφιβολίες γιὰ τὴν παραγωγή του, ἂν εἶχε περιοριθεῖ στὶς ἱκανότητές του, θὰ ἦταν ἕνας ἀσήμαντος διηγηματογράφος, ὅμοιος μὲ πολλοὺς ἄλλους λησμονημένους. Ἔτσι, ἔστω κι' ἂν ἀπέτυχε, εἶναι τουλάχιστον μιὰ προσωπικότητα, μιὰ φυσιολογία.

•••

Ὁ Λεωνίδας Σουρέας — Κώστας Παρορίτης εἶναι ψευδώνυμο — γεννήθηκε τὸ 1878 σ' ἕνα χωριὸ κοντὰ στὴ Σπάρτη. Μικρός, ἦρθε στὴν Ἀθήνα γιὰ τις σπουδές του. Τελείωσε τὸ Γυμνάσιο, τὸ Πανεπιστήμιο, ἔγινε διδάκτορας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ μαθήματά του, διάβαζε ἀρκετά, ἀλλ' εἶτε γιὰ τὴν διάβαζε μὲ μονομέρεια, μόνο κοινωνιολογία κι' ὀρισμένους συγγραφείς μὲ τοὺς ὁποίους εἶχε ἰδεολογικὴ συγγένεια, εἶτε, πού εἶναι καὶ τὸ πιθανότερο, γιὰ τὴν δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ ἐπεξεργασθεῖ μέσα του, νὰ γονιμοποιήσει τις ἀναγνώσεις του, δὲ δείχνει πουθενά, οὔτε στὰ δημιουργικά του ἔργα, οὔτε στὰ κριτικά του ἄρθρα, ὅπου ἡ ἑλλειψη γενικῶν γνώσεων εἶναι ἐμφανέστατη, ὅπου δὲν ἀσχολεῖται ποτέ μὲ ξένους συγγραφείς, κι' οὔτε καὶ ἀναφέρει κανέναν, ἐκτὸς ἀπὸ μερικοὺς ὁμοϊδεάτες του, ὅτι ἀπέκτησε μιὰ πλατιά ἐγκυκλοπαιδικὴ μόρφωση. Τὸ πνεῦμα του, παρ' ὅλη τὴν προοδευτικότητά του, ἦταν καὶ παρέμεινε ἀκαλλιέργητο, περιο-

ρισμένο κι' ἀφιλοσόφητο· ὄλες οἱ ἀντιλήψεις καὶ οἱ ἀπόψεις πού προβάλλει εἶναι ρηχές, μονοκόμματα, ἀπλοϊκώτατες.

Ὅταν τελείωσε τις σπουδές του, διορίστηκε Σχολάρχης στὴν Ὑδρα, ὕστερα καθηγητὴς στὴ Σπάρτη, κι' ἔπειτα ἀπὸ λίγα χρόνια ἀνέλαβε ὀριστικά τὴ διδασκαλία σὲ Γυμνάσια τοῦ Πειραιᾶ καὶ τῆς Ἀθήνας. Οἱ μαθηταὶ του, ὅπως τὸ μαρτυροῦν διάφορα γράμματά τους δημοσιευμένα στὸ περιοδικὸ «Νεοελληνικὰ Γράμματα», τὸν συμπαθοῦσαν, τὸν θαύμαζαν καὶ τὸν ἐκτιμοῦσαν ἐξαιρετικά. Μέσα στοὺς σχολαστικοὺς συναδέλφους του ξεχώριζε. Ἀγαποῦσε θερμά τὰ παιδιὰ πού, ὅπως τὸ λέει σὲ διάφορα σημεῖα τοῦ ἔργου του, ἀντιπροσωπεύουν τὸ μέλλον, θὰ γίνουν οἱ φορεῖς νέων ἀληθειῶν, καὶ προσπαθοῦσε πάντα τὸ μάθημά του νὰ μὴν εἶναι στεγνὸ, νὰ εἶναι τερπνὸ καὶ γονιμοποιό, νὰ προκαλεῖ σκέψεις, νὰ διεγείρει τὴ στοχαστικότητα τῶν ἀκροατῶν του. Πίστευε βέβαια ὅτι ἡ νέα γενεὰ πρέπει ἀπὸ νωρὴς ν' ἀποχτήσῃ συνείδηση τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης πού θὰ ἔχει ν' ἀντιμετωπίσει, ἀλλὰ, καθὼς ἦταν πολὺ εὐσυνείδητος, καὶ δὲν ἐνέκρινε τις ὑπουλες ἐπιβουλές, — ἤθελε τὸν ἀγῶνα καθαρὸ, φανερὸ καὶ τίμιο, — εἶχε ἐνδοιασμοὺς ἂν εἶχε τὸ δικαίωμα, μιά πού δέχτηκε τὸ διορισμὸ του ἀπὸ τὸ Κράτος, καὶ τὸ Κράτος θέσπισε νὰ διδάσκονται τὰ παιδιὰ σύμφωνα μ' ἕνα ὀρισμένο πνεῦμα, νὰ φύγει πέρα ἀπὸ τις γραμμὲς πού τοῦ εἶχαν χαραχθεῖ. Συχνά στὰ μυθιστορήματά του τὸ κύριο πρόσωπο προβάλλει αὐτὸ τὸ ἐρώτημα, πού τοῦ εἶχε τεθεῖ πολὺ ἐπιταχτικά ὅταν, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκδοση τῆς συλλογῆς διηγημάτων του *Οἱ Νεκροὶ τῆς Ζωῆς*, τὸ Πειθαρχικὸ Συμβούλιο τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας τὸν εἶχε καλέσει σὲ ἀπολογία καὶ τὸν εἶχε τιμωρήσει καὶ μὲ πρόσκαιρη ἀπόλυση: « Πῶς μπορεῖ, ὁ δάσκαλος πού ἔχει ὀρισμένες πεποιθήσεις ἀντίθετες ἀπὸ τις ἐπίσημα ἀναγνωρισμένες, νὰ μὴ τις προδίνει καὶ σύγχρονα νὰ μὴν ἀθετεῖ τὸν ὄρκο πού ἔδωσε στὸ Κράτος νὰ τὸ ὑπηρετεῖ πιστά; » Ἡ ἐμπρακτὴ του ἀπάντηση ἦταν νὰ μὴν κάνει στὰ βιβλία του καμιὰ παραχώρηση· βέβαια, ἡ πᾶσις του δὲν διάρκεσε πολὺ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ μάρτυρας τῆς ἰδεολογίας του· ἀλλ' εἶναι πρὸς τιμὴν του ὅτι δὲν πτοήθηκε, ὅτι δὲν ἀρνήθηκε οὔτε στιγμὴ τὴν πεποίθησή του ὅτι ὁ συγγραφέας ἔχει ὄχι μόνο τὸ δικαίωμα, μὰ καὶ τὸ καθῆκον νὰ μὴ δέχεται καμιὰ ἐπέμβαση στὴν ἐκπομπὴ τοῦ μηνήματός του· στὸ σχολεῖο ὅμως ἀπόφευγε μὲ πολλὴ προσοχὴ νὰ ἐπιβάλλει κι' ἀκόμα καὶ νὰ διατυπώνει τις ἰδέες του. Ἄλλωστε θεωροῦσε σωστά ὅτι εἶναι πολὺ παιδαγωγικώτερο ὁ δάσκαλος νὰ μὴ ζητεῖ νὰ μεταδώσει ἄμεσα τις δικές του ἀντιλήψεις, ἀλλὰ μόνον νὰ καθοδηγεῖ, νὰ ἀφήνει τοὺς μαθητὰς του νὰ διαμορφώ-

νουν μόνοι τους τις γνώμες τους. Ήθελε νά διαπλάσει προσωπικότητες. Ήθελε τὰ παιδιά χαρούμενα, ζωηρά, ἀνήσυχα, νὰ μὴ διστάζουν νὰ ἐκφράζουν τὰ διανοήματά τους, νὰ αἰσθάνονται ἐλεύθερα. Δὲν ἐπέβαλλε καμιὰ πνευματικὴ δέσμευση. Ἡ διδασκαλία του συχνὰ γινότανε διαλογικὴ, ἡ τάξη του μεταμορφωνότανε σὲ πεδίο πλατιάς συζήτησης γύρω ἀπὸ διάφορα θέματα ἱστορικά, φιλολόγικα, κοινωνικά, τὸ μάθημά του εἶχε ἐνδιαφέρον, διέφερε πολὺ ἀπὸ τὰ συνειθισμένα σχολαστικὰ μαθήματα. Ὁ Παρορίτης ἀποκάλυψε ἀπὸ τοὺς πρώτους στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο τὴν περιφρονημένη Ἰσαμὲ τότε νεοελληνικὴ λογοτεχνία καὶ τὸ Δημοτικισμό, τὴ μεγάλη του συμβολὴ στὴ διαμόρφωση μιᾶς πνευματικῆς ζωῆς.

Ἀπὸ νέος ἄρχισε νὰ γράφει. Ὅταν ἦταν καθηγητὴς στὴ Σπάρτη, δημοσίευσε μερικὰ διηγήματα στὶς ἐκεῖ ἐφημερίδες. Ἄμα ἐκδόθηκε ὁ «Νουμᾶς», ἐνθουσιαστικὴ κι' ἔστειλενε πιά ἐκεῖ σχεδὸν ὄλα ὄσα ἔγραφε. Τὰ πρῶτα του διηγήματα ποὺ δημοσιεύθηκαν στὸ Νουμᾶ, καὶ προπάντων ἡ *Μουσικὴ*, μιὰ παραστατικὴ σατιρικὴ εἰκόνα τοῦ κυριακάτικου περιπάτου μιᾶς ἐπαρχιωτικῆς οἰκογένειας στὴν πλατεῖα καὶ τῶν προτοιμασιῶν τῆς γι' αὐτὴ τὴν ἑξοδο, καὶ ἡ *Ἐξομολόγησις*, ὅπου ἕνας νέος, δειλὸς ἐρωτευμένος, ἀντὶ νὰ ζητήσῃ καθαρά ἀπὸ τὴ μάνα τὸ κορίτσι ποὺ ἀγαπᾶ, τῆς περιγράφει τὸ περιβάλλον ὅπου ζεῖ ἡ κοπέλλα: «Ἀποφάσισα νὰ παντρευθῶ. Θέλω τὸ κορίτσι νὰ ἔχει χήρα μάνα, δυὸ ἀδέρφια κτλ.», δὲν ἐπιβαρύνονται μὲ τίποτε τὸ περιττὸ καὶ φανερώνουν ἀρκετὰ ὀξεία παρατηρητικότητα, ἔχουν χάρη καὶ εἶναι γεμάτα ἀπὸ ζωηρὸ χιοῦμορ. Τὰ προτερήματα αὐτά, ἀργότερα, ὅταν ὑπόταξε τὴν παραγωγή του στὴν ὕπηρεσία τῆς ἰδεολογίας του, σχεδὸν ἐξαφανίστηκαν. Ἴσως θεώρησε ὅτι τὸ χιοῦμορ δὲν συμβιβάζοτανε μὲ τὴ σοβαρότητα τοῦ μηνήματός του, ἴσως ἡ εἰρωνικὴ του διάθεση νὰ ἐξατμίστηκε μόνη της ὅταν ἡ παραγωγή του ἔγινε προγραμματικὴ, καθαρά ἐγκεφαλικὴ. Εἶναι κρίμα, ἀλλά, τὸ ἐπαναλαμβάνω, τὰ προτερήματα αὐτά δὲν ἦταν τόσο ἐξαιρετικὰ ὥστε ὁμαρασμός τους νὰ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σημαντικὴ ἀπώλεια.

Ἐκεῖνος βρῆκε στὸ «Νουμᾶ» τὸ ὄργανο ποὺ τὸν ἱκανοποιούσε, κι' ὁ «Νουμᾶς» τὸν ἐγκολπώθηκε ἀμέσως. Ὁ «Νουμᾶς» ὑπῆρξε πάντα θερμὰ φιλονεικτικὸς. Πιθανὸν γιὰ εἶχε ἀνάγκη ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερες δυνάμεις νὰ ἐνισχύσουν τὸν ἀγῶνα του, καὶ κείνοι ποὺ προσχωροῦσαν μὲ τὸ ζωηρότερο ἐνθουσιασμό στὸ Δημοτικισμό ἦταν, ὅπως εἶναι φυσικὸ, οἱ νέοι, — ἀλλά προπάντων γιὰ τὸ διευθυντὴς του, ὁ Δ. Ταγκόπουλος, ἐνδιαφερότανε εἰλικρινᾶ γιὰ τὶς προσπάθειες τῶν νέων, φιλοδοξοῦσε ν' ἀνακαλύψει καὶ ν' ἀναδείξει πολλὰ νέα ταλέντα, ἤ-

θελε τὸ περιοδικὸ του νὰ γίνῃ τὸ φυτώριο τῆς ἀνθησης τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Ἡ πολὺ εὐγενικὴ αὐτὴ τάση του, ποὺ μαζί μὲ τὶς φιλελεύθερές του ἀρχές — στοὺς συνεργάτες του ἐπέτρεπε, ἀρκεῖ νὰ ἔγραφαν στὴ δημοτικὴ, ἀπόλυτῃ ἀνεξαρτησίᾳ γνώμης — εἶναι καὶ ἡ κυριότερὴ του ἀξία, γιὰ τὸ συγγραφικὸ του ἔργο εἶναι κι' αὐτό, ὅπως καὶ τοῦ Παρορίτη, νεκρὸ, τὸν παράσερνε συχνὰ καθὼς ὄλως δὲν ἦταν ἡ καλαισθησία του ἐκλεπτυσμένη, καὶ σὲ ὑπερβολικὲς ἐπιεικειες τὸ προτιμοῦσε, παρὰ νὰ ριψοκινδυνεύσει ν' ἀπογοητέψει πρόωρα κάποιον ποὺ ἴσως εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ ἐξελιχθεῖ.

Ὁ Παρορίτης, μόλις ἐγκαταστάθηκε ὀριστικὰ στὴν Ἀθήνα, προσχώρησε στενὰ καὶ πιστὰ στὴ συντροφιά τοῦ «Νουμᾶ». Σύχναζε σὲ ὄλες τὶς συγκεντρώσεις τῶν νουμαδικῶν, ἔπαιρνε μέρος καὶ στὴ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ, κι' ἀργότερα, στὴ β' περίοδο τοῦ «Νουμᾶ», ἔγινε κ' ἐπίσημα μέλος τῆς συντακτικῆς ἐπιτροπῆς. Ὅπως τὸ διακήρυξε στὸ λόγο του, ὅταν γιορτάστηκαν πανηγυρικὰ τὰ εἰκοσάχρονα τοῦ «Νουμᾶ» (ἕνα ἀπὸ τὰ λίγα του κομμάτια τὰ δονισμένα μὲ συγκίνηση): «Ὁ «Νουμᾶς» ἀποτέλεσε ἕνα κομμάτι τῆς ζωῆς μου' ὅτι ἔγινε, τὸ χρωστῶ στὸ «Νουμᾶ» παράδερα σὲ μικροεπαρχία ποὺ ἴσως θὰ μὲ κατάπινε ὀριστικὰ, ἂν δὲν βρισκότανε τὸ στοργικὸ χέρι τοῦ «Νουμᾶ» νὰ μὲ συγκρατήσῃ ἀπὸ τὴν ἄβυσσο τοῦ σχολαστικισμοῦ καὶ τοῦ μικροῦπαλληλισμοῦ.» Ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς τακτικώτερους συνεργάτες του. Γιὰ χρόνια, ὡς ποὺ πέθανε, τὸ 1931, δὲν σταμάτησε ποτὲ νὰ γράφει. Δὲν γεννήθηκε ποτὲ μέσα του καμιὰ ἀμφιβολία. Ἐγραφε διηγήματα, μυθιστορήματα, ἄρθρα πολιτικὰ καὶ κριτικὰ, ποὺ τὰ περισσότερα πρωτοδημοσιεύθηκαν στὸ «Νουμᾶ». Πολὺ σπάνια ἔδινε σὲ ἄλλα περιοδικὰ τὴν ἐργασία του. Τὰ περισσότερα διηγήματά του τὰ συγκέντρωσε καὶ σὲ τόμους: *Ἀπὸ τὴ Ζωὴ τοῦ Δελινοῦ*, 1906 — *Οἱ νεκροὶ τῆς Ζωῆς*, 1907, — *Ὁ Πατέρας*, 1921· ἐπίσης τὸ ὡπῶσε σὲ βιβλία καὶ τὰ μυθιστορήματά του: *Στὸ Ἄλμπουργο*, 1910, — *Τὸ μεγάλο Παιδί*, 1916, β' ἔκδοσις 1924, — *Ὁ κόκκινος τράγος*, 1924, — *Οἱ δυὸ δρόμοι*, 1927.

Στὸ κάθε τί, στὴν κάθε γραμμὴ ποὺ ἔγραψε, διακρίνεται ἐμφανέστατα ἡ ἀνθρωπιστικὴ του διάθεση, ὁ πόνος του γιὰ τὴ δυστυχία τῶν ἀπόκληρων καὶ τῶν ταπεινῶν, ἡ ἐπιθυμία του νὰ ἐκλείψουν ὀρισμένα τρωτὰ ποὺ ἀδικοῦν ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν κατόρθωσε, τὸ ξανατονίζω, νὰ προβάλλῃ τὸν ἐσωτερικὸ του κόσμον στὴν περιοχὴ τῆς Τέχνης. Προπάντων γιὰ τὸν δὲν εἶχε ἰσχυρὸ ταλέντο, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐπιφανειακὴ, καὶ τὸ πνεῦμα του, ὀυσιαστικὰ πρωτόγονο, δὲν εἰσέδωσε ποτὲ στὸ νόημα τῆς Τέχνης. Ἀγνόησε ὅτι ἡ Τέχνη εἶναι μετουσίωση, εἶναι δημιουργία.

Λέει βέβαια συχνά στις κριτικές του, όταν ασχολείται με τη στατική ήθογραφία, πού σωστά τη θεωρεί κατώτερο είδος, ότι ο άληθινός λογοτέχνης οφείλει να μην αντιγράψει, να μη φωτογραφεί απλώς και μόνο τη ζωή, αλλά να εκφράζει τη δική του κοσμοθεωρία, το προσωπικό όμως αυτό μήνυμα πιστεύει ότι ο συγγραφέας μπορεί να το διατυπώσει κ' έντελώς ώμα. Μάλιστα προτιμούσε, ότι έχει να πει ο συγγραφέας, να το λέει καθαρά, γιατί έτσι γίνεται πιο εύκολα αντιληπτό. Δεν απέδιδε καμιά σημασία ούτε στην υποβολή, ούτε στην αισθητική μορφή, στα δυο αυτά βασικά στοιχεία της Τέχνης. Ξεκινούσε από την όρθη ιδέα ότι η Τέχνη είναι κοινωνικό φαινόμενο, και συνεπώς επηρεάζεται, και πρέπει να επηρεάζεται, από την εποχή και το περιβάλλον της, — αλλά την επιρροή αυτή τη φανταζότανε και την ήθελε έντελώς άμεση. Ο λογοτέχνης, σύμφωνα με την αντίληψή του, πρέπει να παρουσιάζει ξερά τα σύγχρονά του προβλήματα και να εκθέτει και τη λύση στην οποία πιστεύει. Τίποτ' άλλο. Τη φαντασία, την ποιηση, τις περιφρονούσε, τις θεωρούσε περιττά στολίδια. Χωρίς βέβαια να το συνειδητοποιεί καθαρά, ούσιαστικά τοποθετούσε το λογοτεχνικό έργο στο επίπεδο του κηρύγματος. Οι αντιλήψεις του για την Τέχνη, για τη Δημιουργία, όπως φαίνεται σε όλη την παραγωγή του, ήταν απλοϊκώτατες κι' αφελέστατες. Η αφέλεια του επεκτείνεται ακόμα και στον τρόπο το μονοκόμματο και ρηχό με τον οποίο αντιμετώπιζει το κοινωνικό πρόβλημα, πού έντούτοις το είχε ειδικά μελετήσει. Σε κανένα σημείο του έργου του δεν φαίνεται να έχει σκεφθεί ότι ο άνθρωπος είναι και άτομο, κι' όχι μόνο μέλος του κοινωνικού συνόλου. Τα πρόσωπά του δεν υποφέρουν ούτε χαίρονται ποτέ από άφορμες άσχετες με τις συνθήκες μέσα στις οποίες ζούν. Ο Παρορίτης, καθώς άγνοεί τον έσωτερικό άνθρωπο, μοιάζει να πιστεύει ότι άρκει να εκλείψει ή κοινωνική άδικία για να παύσουν αυτόματα και μαγικά οι άνθρωποι να πονούν, να είναι δυστυχημένοι.

Το έργο του στηρίζεται όλο σε μία παρεξήγηση. Πιστεύει ότι ή λογοτεχνία μπορεί και πρέπει να είναι προγραμματική: άγνόησε ότι ή Τέχνη, μόλις δεν υπηρετεί πρώτα απ' όλα τον έαυτό της, ξεφεύγει από την περιοχή της, αυτοκαταστρέφεται.

* *

Η παρεξήγηση αυτή είναι κάπως, μόνο κάπως, λιγώτερο ένοχλητική στα διηγήματά του. Τα διηγήματά του, χωρίς βέβαια κι' αυτά να ίκανοποιούν, αποτελούν το σχετικά καλύτερο μέρος της παραγωγής του. Μέσα στα περιορισμένα όρια του διηγήματος, ή συνθετική κι' άρχιτεχτονική

του άνεπάρκεια, καθώς επίσης και ή άδυναμία του να εισχωρήσει μέσα στην ψυχή των ανθρώπων, να τους αναλύσει, να συλλάβει κάτι από το πολυσύνθετό τους, δεν γίνονται υπερβολικά αισθητές. Στα πρώτα του μάλιστα διηγήματα, πού είναι έμπνευσμένα από μιον άμεση παρατήρηση της ζωής, από τη συγκίνηση πού προκάλεσαν μέσα του κάποιες σκηνές, όπου δεν πλάθει ακόμα αυθαίρετα τις υποθέσεις για να προβάλλει μέσω αυτών την ιδεολογία του, ξεχωρίζουν άρκετά συχνά μερικές άρκετά ζωηρές και παραστατικές εικόνες, διακρίνεται κάποια ποίηση, πού άργότερα εξατμίσθηκε έντελώς.

Στο διήγημά του *Στη Φάτνη* μεταδίνει άρκετά έντονα τον πόθο πού προκαλεί σε μία κοπέλλα ή θέα ενός νεανικού γερού κορμιού. Η κόρη του καταστηματούρχη περιφρονούσε τον υπάλληλο του πατέρα της, άλλ' ένα βράδυ μπαίνει στη φάτνη, τον βλέπει να κοιμάται χάμω, κι' ύστερ' από λίγο κυλιέται μαζί του επάνω στα άχυρα. Η όλη εικόνα δονίζεται από ένα θερμό παλμό. Ο ίδιος θαύμαζε πολύ αυτό το διήγημά του. Τόνισε ότι, παρ' όλη την τολμηρότητα του θέματος, κατόρθωσε ν' αποφύγει κάθε χυδαιότητα. Πραγματικά, πάντα, και στις πιο ρεαλιστικές του περιγραφές, και σ' αυτές ακόμα πού τους λείπει κάθε ποίηση και πού είναι άνυπόφορα στεγνές, κυριαρχεί κάποια ευγένεια. Ο Παρορίτης δεν μεταχειρίστηκε ποτέ πρόστυχες γαργαλιστικές εκφράσεις. Στάθηκε πάντα πολύ μακριά από τον τόνο του πορνογραφήματος. Το *Κατοστάριχο* προβάλλει επίσης με λεπτότητα και θερμότητα ή έπιθυμία πού προκαλεί σ' έναν άντρα ή θέα μιας καλοκαμωμένης υπηρέτριας την ώρα πού σφουγγαρίζει, και είναι ή μόνη φορά όπου δείχνει τον άφέντη να μην είναι άτιμος, όπου παραδέχεται ότι ο άφέντης μπορεί να είναι κι' αυτός άνθρωπος. Όταν πηγαίνει να βρει την υπηρέτρια στο σπίτι της, και τη βλέπει ανάμεσα στα παιδιά της, αισθάνεται τύψεις για τον έκβιασμό πού ήθελε να έξασκήσει και της δίνει χρήματα χωρίς να ζητήσει κανένα αντίλλαγμα. Στο *Γατάκι* — ο Παρορίτης συχνά δείχνει ότι άγαπούσε πολύ τα ζώα — περιγράφει με πολλή τρυφερότητα τη στοργή ενός γεροντοπαλλήκαρου γραφιά διωγμένου από τη θέση του για ένα γατάκι έγκυαταλειμένο και μόνο σαν κι' αυτόν τον ίδιο. Προτιμά να πεινάσει παρά να στερηθεί το γατάκι το γάλα του. Στο *Δίχως Καρπό*, πού είναι κι' άρκετά πρωτότυπο, άποδίνει ζωηρά το σπαραγμό ενός παιδιού όταν κόβουν την άγαπημένη του συκιά γιατί είναι άρρωστη κι' άγονη. Ο θάνατος του *Βράχου* έχει άρκετή περιγραφική λαμπρότητα και κάποια ποιητική πνοή. Και τα πέντε αυτά διηγήματα άνήκουν στην πρώτη του συλλογή: *Από τη ζωή του Απλι-*

νοῦ. Ἀργότερα οἱ ἐκλάμψεις γίνονται ὁλοένα πιὸ σπάνιες. Ἀραιότατα πιὰ ἀναπνεύουν, ἀνάμεσα σὲ κοινὲς καὶ θαμπὲς περιγραφές, κάποιες εἰκόνες μὲ κάποιο ἐντονὸ χρῶμα, ἀνάμεσα σὲ σχηματοποιημένους καὶ μονοκόμματους τύπους χωρὶς ζωῆ, κάποιες ὀρθὲς ψυχολογικὲς παρατηρήσεις. Στὴν *Παγωνιά*, ὅπου κάτι παιδιὰ πὺ κρυσταλλοποιεῖται ἐν ἑνὶ παύσει, ὑπάρχει διάχυτη ἀρκετὴ συγκίνηση. Στὸ *Κάρρο* ἀποδίδεται ἀρκετὰ συγκλονιστικὰ ἢ ἀπόγνωση ἑνὸς ποιητῆς ὅταν μαθαίνει ὅτι τὰ χειρόγραφα του, τὰ οὐσιαστικὰ χωρὶς ἀξία, ἀλλὰ γι' αὐτὸν πολυτιμότερα, γιὰτὶ περιέχουν τὸ μόχθο ὅλης τῆς ζωῆς, τὰ πῆρε τὸ κάρρο τῶν σκουπιδιῶν ἀπὸ τὸ καφενεῖο ὅπου τὰ εἶχε ξεχάσει. Ἡ *Ἀρρωστη Ζωὴ* κλείνει μίαν ἀρκετὰ βαθιὰ διεξόδο μέσα στὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ. Ἐνας θεατρικὸς συγγραφέας ἔχει ἐπιτυχία, τὸ κοινὸ τὸν χειροκροτεῖ μ' ἐνθουσιασμό, ἀλλ' ἐντοῦτοις δὲν αἰσθάνεται ἀπόλυτα ἱκανοποιημένος. Εἶχε φαντασθεῖ μίαν ἀκόμα πιὸ ἄρτια παράσταση τοῦ ἔργου του, μίαν ἀκόμα πιὸ θερμὴ ὑποδοχὴ τοῦ ἀπὸ τὸ κοινόν. Τώρα πὺ πραγματοποιήθηκαν οἱ ἐλπίδες του, νιώθει ἔξαφνα μέσα του ἕνα κενόν, μίαν βαρὴ ἀπογοήτευση, βλέπει τὸ ἔργο του σὰν ξένο. Ἀλλὰ καὶ πάλι ὁ Παρορίτης δὲν ἐκμεταλλεύεται ἀρκετὰ τὸ ψυχολογικόν του εὖρημα. Τὸ παρουσιάζει στατικόν, δὲν τὸ ἀναλύει. Ἐτοί ἐμφανίζεται κάπως αὐθαίρετο.

Οἱ ἐκλάμψεις του δὲν διαρκοῦν πιὰ περισσότερο ἀπὸ μίαν στιγμὴ. Στὴ *Θεοδώρα* ζωντανεύεται ζωηρὰ ὁ τύπος μίας πολὺ ἀπλοϊκῆς γυναίκας. Εἶναι ὑπὲρ τῆς ἐπειδὴ ὁ κύριός της τῆς φέρνεται μὲ καλοσύνη, τῆς προτείνει ἀύξηση μισθοῦ, ἐνῶ ὁ προηγούμενός της κύριος τῆς μιλοῦσε πάντοτε μὲ σκληρότητα, φαντάζεται ὅτι τῆς κάνει ἐρωτικὰ προτάσεις. Θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸς τῆς κολασμένο, ἐξομολογεῖται, καὶ στὸ τέλος δραπετεύει ἀπὸ τὸ εὐγενικόν σπίτι καὶ πηγαίνει ν' ἀνάψει ἕνα κερί στὸ τάφο τοῦ ἀφεντικοῦ της πὺ τὴν τυραννοῦσε. Στὴ *Χαμένη Ζωὴ* κυριαρχεῖ στὴν ἀρχὴ μίαν λεπτὴ συγκίνηση. Στὴν παρέα τριῶν γεροντοπαλλήκων, πὺ συχνάζουν σ' ἕνα καφενεῖο, φέρνει κάποιον δροσιὰ ἕνα νεόνικος, ἀνεπιβουτῶν τοῦ ἑνός. Οἱ γέροι γοητεύονται ἀπὸ τὰ νιάτα της, αἰσθάνονται κάτι νὰ ξαναβρῶνται μέσα τους, ἀρχίζουν νὰ ὀνειροπολοῦν. Ἡ ἀόριστή τους αὐτὴ ἐπιθυμία γιὰ κάτι πὺ γι' αὐτοὺς ἔχει ἀγύριστα χαθεῖ, ἀποδίδεται στὴν ἀρχὴ εὐγενικὰ, διακριτικὰ. Κανένας ἡχηρὸς τόνος δὲν ὑπερεντείνει τὴ νοσταλγία τῶν γέρων, πὺ εἶνε γλυκιά, ρεμβή· τὸ κορίτσι δὲν ἀνήκει στὸ δικόν τους κόσμον· λυποῦνται γι' αὐτό, μὰ τὸ ξέρουν. Ὁ Παρορίτης ὅμως δὲν κατορθώνει γιὰ πολὺ ν' ἀποφύγει τίς παρατονώσεις· οἱ ἐπιτυχίες του εἶναι, τὸ ἐπαναλαμβάνω, λεπτομερειακὲς, στιγμιαῖες· ὁ ἕνας

γέρος δὲν πάει στὸ γάμον τοῦ κοριτσιοῦ, ὅπου ἔχει προσκληθεῖ· μένει κάτω ἀπὸ τὴν παρῶθυρα τοῦ σπιτιοῦ της, καὶ κλαίει. Τὸ αὐθαίρετο, ἀπροετοίμαστο, ἀψυχολόγητο καὶ βαρὺ αὐτὸ τέλος καταστρέφει ὅλη τὴν ἀρχικὴ χάρη τοῦ διηγήματος. Κι' ἄλλα δυὸ τοῦ διηγήματα, πὺ περιστρέφονται γύρω ἀπὸ ἕνα ἀπὸ τὰ συνηθισμένα τοῦ θέματα, τὴ φρίκη καὶ τὸ ἀπάνθρωπον τοῦ πολέμου, δονίζονται ἀπὸ κάποια συγκίνηση: *Τὰ Κούτσουρα* καὶ *Τὸ παιδί τοῦ Ἀφέντη*. Στὸ πρῶτον, μίαν γυναικούλα, πὺ ἡ ἀφέλεια της προβάλλει ἀναγλυφικὰ, πηγαίνει στὸ νοσοκομεῖον νὰ δεῖ τὸ γιόν της πὺ πληγώθηκε· ἀπορεῖ πῶς, ἐνῶ ζητεῖ τὸν Γιάννη της, κανένας δὲν τὸν ξέρει καὶ τὴ ρωτοῦν κ' ἐπώνυμον κι' ἄλλες λεπτομερειακὲς. Τὸ παιδί της τὴν ὑποδέχεται μ' ἕνα χαμόγελο, ἀλλὰ δὲν τὴν ἀγκαλιάζει· τοῦ δίνει κουλούρια· τῆς ἀπαντᾷ: « Τώρα δὲν πεινῶ ». Τοῦ δίνει τσιγαρέττα· τῆς ἀπαντᾷ: « Τώρα δὲν ἔχω διάθεση νὰ καπνίσω ». Μόνον ὕστερ' ἀπὸ ἀρκετὲς ἐπισκέψεις ἀνακαλύπτει τὸ τρομερὸ μυστικόν πὺ προσπαθοῦσε ἡρωικῶς νὰ τῆς ἀποκρύψει: τὸ παιδί της δὲν ἔχει πιὰ χέρια· τὴν ὥρα πὺ τῆς δείχνει τὰ κούτσουρά του, ἡ μουσικὴ ἔξω στὴν πλατεία παίζει θούρια κι' ὁ κόσμος χτυπᾷ τὰ πλαμάκια. Στὸ *Παιδί τοῦ Ἀφέντη*, ἕνας στρατιώτης ἀπλοϊκὸς λαβαίνει γράμμα ἀπὸ τὴν γυναῖκα του ὅτι γεννήθηκε τὸ παιδί τους· ζητεῖ ἄδεια, δὲν τοῦ τὴ δίνουν, καὶ λιποταχτεῖ. Τὸν συλλαμβάνουν, καὶ στὸ στρατοδικεῖον ἡ μόνη του ἀπολογία, πὺ φυσικῶς δὲν εἰσακούεται, εἶναι: « Τὸ παιδί τοῦ ἀφέντη δὲν πῆγε στρατιώτης ». Ὅλη ἡ ἀφήγηση ἔχει πολλὴ ἀνεση. Ἡ θέση δὲν ἐπιβάλλεται αὐθαίρετα καὶ ὠμά· ὑποδείχνεται διακριτικὰ.

Ὅλα σχεδὸν τὰ ἄλλα τοῦ διηγήματα εἶναι ἐντελῶς ρηχὰ καὶ φτιαχτά, χωρὶς ἀτμόσφαιρα, δὲν ξεπερνοῦν τὸ ἐπίπεδον τῆς θεματογραφίας. Κι' ὅταν ἀκόμα περιέχουν μίαν σωστὴ ἀντίληψη καὶ παρατήρηση, τὰ περιστατικὰ εἶναι, τόσο μονοκόμματα καὶ μεγαλοποιημένα, ὥστε διαλύεται καθὲς πειστικότητα. Οἱ ὑποθέσεις εἶναι βέβαια φαινομενικὰ διάφορες, μὰ δὲν εἶναι παρὰ παραλλαγὴς γύρω ἀπὸ ἐλάχιστα μονότονα μοτίβα, πὺ κι' αὐτὸ περιστρέφονται γύρω στὴν ἴδια πάντοτε κεντρικὴ ἰδέα· Ἡ μηχανικὴ πρόοδος ἀναπτύσσεται καὶ διαδίδεται χωρὶς τὸ Κράτος νὰ λάβει πρόνοια γιὰ κείνους πὺ στερεῖ ἀπὸ τὴν ἐργασίαν τους καὶ πὺ δὲν ἔχουν πιὰ τὸν τρόπο οὔτε νὰ φυτοζωήσουν. Πλούσιοι ἀστοί, γιὰ νὰ γλεντήσουν, παρασέρνουν κοπέλλες στὶς γκαρσονιέρες τους ἢ σὲ οἴκους ἀνοχῆς μὲ ψεύτικες ὑποσχέσεις ὅτι θὰ ζήσουν πιὰ μέσα στὴν πολυτέλεια, καὶ ὕστερα τίς ἐγκαταλείπουν ἀδιαφορώντας τί θὰ γίνουν, ἀφοῦ τοὺς μεταδώσανε τίς περισσότερες φορὲς καὶ τὴν ἀρρώστια τους. Οἱ παπάδες ἐκμεταλλεύονται ὅσους ἐμπιστεύονται σ' αὐτοὺς,

καλλιεργούν τις προλήψεις για να κρατούν το λαό στο σκοτάδι και στην ξεουσία τους και να μπορούν να τον άπομυζούν. Ο Παρορίτης άναγνώριζε βαθύ άνθρωπισμό στο κήρυγμα του Χριστού, για τον ίδιο το Χριστό έκφράζει πάντα θαυμασμό και συμπάθεια, αλλά περιφρονούσε και μισούσε τά όργανά του, τούς παπάδες, που παρεξηγούν έπίτηδες, για τó συμφέρον τους, τή διδασκαλία του. Ο Πόλεμος δέν είναι παρ'ά μιá σειρά από φρικαλεότητες' ό Παρορίτης δέν άναγνώριζε ούτε καν ότι κι' αυτός έγκλείνει, έστω και λίγες, στιγμές μέθης, ήρωισμού, άνάτασης και έξαρσης. Άφελείς στρατιώτες και άθώοι πληθυσμοί τουφεκίζονται ώς κατάσκοποι γιατί φέρθηκαν με κάποια καλωσύνη στόν έχθρό. Όσοι έπιστρέφουν από τόν πόλεμο είναι όλοι ή σακάτηδες ή φθισικοί. Ο Παρορίτης παρασύρεται τόσο από τήν πρόθεσή του, ώς τε συχνά, άν και φυσικά θέλει να είναι άυστηρά ρεαλιστής, παραβλέπει έντελώς τήν πραγματικότητα. Σ' ένα διήγημά του ένας άξιωματικός άγαναχτεί κι' άηδιάζει τόσο με μιάν άδικη καταδίκη σε θάνατο πολλών χωρικών, ώς τε άμέσως στέλνει τήν παραιτήσή του από τó στρατό. Ο Παρορίτης μοιάζει ν' άγνοεί ότι ένας άξιωματικός γνωρίζει, ή τουλάχιστον όφειλει να γνωρίζει, ότι ό πόλεμος δέν είναι ήθικό φαινόμενο, και συνεπώς είναι σκληραγωγημένος ά πέναντι στήν άντιμετώπιση πολλών έκτρόπων, και έπίσης ότι μιá παραιτήση ούτε στέλνεται, ούτε γίνεται δεκτή στο πεδίο τής μάχης, γιατί όρθά θεωρείται πράξη έσχάτης προδοσίας.

Η συνθετική του άδεξιότητα, ή ψυχολογική του

(Άκολουθεί)

γική του άδυναμία, —σ' ένα διήγημά του παρουσιάζει μιá μάγνα, που έχει βαρεθεί τó γιό της γιατί είναι χρόνια άρρώστος, τήν ώρα που μαθαίνει τó θάνατό του σε μιá δεξίωση που δίνεται προς τιμή τής κόρης της ή όποια κάνει έναν πλούσιο γάμο, να έξακολουθεί να χορεύει άπαθέστατα, —ή άνεπαρκεια του καλλιτεχνικού του αισθητηρίου, γίνονται ιδιαίτερα φανερές στο τέλος τών διηγημάτων του. Δηλαδή όλα του τά διηγήματα τελειώνουν άπότομα μ' ένα θάνατο, από δυστύχημα ή από άρρώστεια, μ' ένα φόνο, με μιá αυτοκτονία. Ίσως να πίστευε ότι ή τραγική αυτή λύση είναι έντυπωσιακή, αλλά πραγματικά, καθώς παρουσιάζεται χωρίς παλμό, έντελώς έξωτερική κι' άπροετοίμαστη, φαίνεται μόνον έκζητημένη κι' άπίθανη και κορυφώνει τήν έλαττωματικότητα του συνόλου.

Μερικά διηγήματά του, όπου δοκίμασε να ξεφύγει από τó ρεαλισμό, να προβάλλει και φανταστικά στοιχεία, δέν είναι παρά ψυχρές και στομφώδεις άλληγορίες, που δείχνουν καθαρά πόσο ή στοχαστικότητά του ήταν στενή, τετράγωνη, άπλοϊκή και ρηχή, πόσο του έλειπε ή δύναμη τής ποιητικής δημιουργίας. Όταν δοκιμάζει να έκφρασθεί λυρικά, ό άναγνώστης έχει τήν έντύπωση ότι παρακολουθεί τά χοροπηδήματα ενός ίπποπόταμου που μεταφέρθηκε έξαφνα ανάμεσα σε πεταλούδες.

Τό κυριώτερο προσόν τών περισσότερων διηγημάτων του είναι ή συντομία τους. Φαίνεται να ήξερε ότι οί περιττολογίες κουράζουν, και τις απέφευγε' άλλ' ή λιγολογία του άγγίζει συχνά και τά όρια τής στεγνότητας.

ΑΛΚΗΣ ΘΡΥΛΟΣ

